

Περί όφεων...

Κοινός παρονομαστής των κοσμογονικών μυθολογικών σχημάτων της αρχαίας Νειλοχώρας είναι η χαοτική, άμορφη κατάσταση που προϋπάρχει της δημιουργίας και της γέννησης του σύμπαντος. Η κατάσταση αυτή συνδύαζε μια πρωταρχική μάζα ύδατος (*nwn* ή *nww*) με το αρχέγονο σκότος (*kkw sm3w*) και αναγνωρίστηκε ως κυοφορούσα την πρωταρχική ύλη της δημιουργίας (μονάδα). Η ύλη εκδηλώθηκε με την μορφή ενός λοφίσκου, του «πρωταρχικού βουνού» (*bmbn*), επί του οποίου στάθηκε ο δημιουργός θεός Ατούμ («ο

κύριος των όλων») για να πραγματώσει την μάατ (*m3ʿt*), την ουράνια αρμονία και τάξη, και εν συνεχεία τον κόσμο (πολλαπλότητα). Η μάατ εμπεριέχει και διασφαλίζει τις ιδιότητες του δημιουργημένου κόσμου και ταυτόχρονα διαμορφώνει ένα σταθερό πλαίσιο αέναης αντίθεσης με το χάος (*jsft*): γνωστό-άγνωστο, δράση-αδράνεια, φως-σκότος, ύπαρξη-ανυπαρξία.

Η πιο εύστοχη εικονογραφική απόδοση του διαχωρισμού τάξης και χάους αποτελεί η αρχετυπική μορφή του όφεως με την «ουρά στο στόμα» (*sd m r3*) (εικ. 1). Εμφανίζεται με διάφορες παραλλαγές στις Κοσμογραφίες του Άλλου Κόσμου –μνημειακές συνθέσεις που κοσμούν τους φαραωνικούς τάφους του Νέου Βασιλείου στην Κοιλιάδα των Θηβών (νότια Αίγυπτος)—, στις ανθρωπόμορφες σαρκοφάγους της 21ης Δυναστείας, για να εξελιχθεί σε ένα πολύ διαδεδομένο μοτίβο στις μαγικές και νεκρικές συνθέσεις της ελληνορωμαϊκής Αιγύπτου και της Ύστερης Αρχαιότητας. Περιβάλλει συνήθως την μορφή ενός λαού, φωνογραμματικό ιερογλυφικό σημείο για την έννοια του «υπάρχω» (*wn*) στην αιγυπτιακή γλώσσα (εικ. 2).

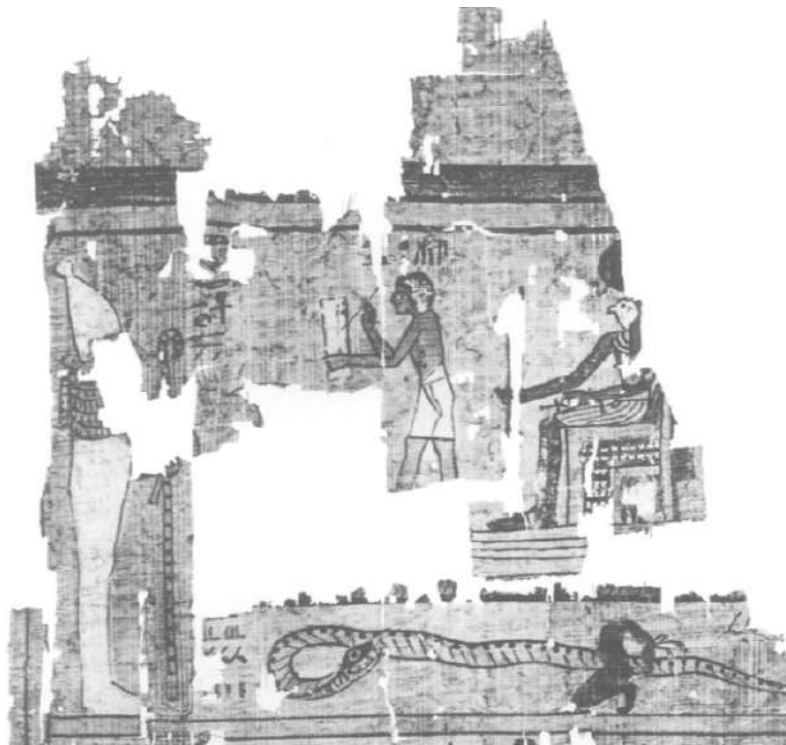
Στην σχετική αιγυπτιολογική εργογραφία ο όφις με την «ουρά στο στόμα» έχει αναγνωριστεί ως ο φαραωνικός πρόγονος του ουροβορικού αρχέτυπου, και έχει χαρακτηριστεί ως το σύμβολο της ατέρμονης γέννησης, της αιώνιας επιστροφής στην πηγή της δημιουργίας, του κυκλικού χρόνου (*nhh*). Προσεκτικότερη, ωστόσο, μελέτη των σχετικών εικονογραφικών και κειμενογραφικών πηγών δεν υποστηρίζει μια τέτοια ταύτιση. Ο αιγυπτιακός

1. Το αρχαιότερο παράδειγμα του αιγυπτιακού ουροβορικού όφεως απεικονίζεται στον χρυσό ναΐσκο του Τουτανκχαμών. Δύο ουροβόροι περιβάλλουν ένα ταριχευμένο σώμα που αντιπροσωπεύει την ένωση του Ρα με τον Όσιρι (A. Piankoff, «Une représentation rare sur l'une des Chapelles de Toutankhamon», *Journal of Egyptian Archaeology* 35, 1949: 113, fig. 1).

2. Ο ουροβόρος όφις περιβάλλει την μορφή ενός λαού. Απεικόνιση στην εσωτερική επιφάνεια σαρκοφάγου της 21ης Δυναστείας. Αρχαιολογικό Μουσείο Καΐρου, αρ. κατ. J. 29628=29735 (A. Niwiński, «Mummy in the Coffin as the Central Element of Iconographic Reflection of the Theology of the 21st Dynasty in Thebes», *Göttinger Miszellen* 109, 1989: 56, fig. 3).

3. Ο Άποφης τρώει το δέρμα του την στιγμή της ένωσης τού Ρα με τον Όσιρι κατά την διάρκεια της 6ης ώρας της νύχτας. Βινιέτα από τον πάπυρο του Κχνεμεμχάμπ, University College London (A.W. Shorter, «The Papyrus of Khnememhab in the University College London», *Journal of Egyptian Archaeology* 23, 1937: pl. 10).

ουροβόρος όφης δεν αποτελεί σύμβολο με ευδιάκριτη οντολογία ή συγκεκριμένους ρόλους στο θρησκευτικό σύστημα της φαραωνικής Αιγύπτου, γεγονός που εξηγεί και την απουσία σχετικού εικονογράμματος από την ιερογλυφική γραφή. Οι ιδιότητές του μεταπλάθονται εύκολα, δημιουργώντας κυκλικά οφιοειδή σχήματα και υλοποιήσεις που εκφράζουν μια αποτροπαϊκή / προστατευτική θεϊκή δύναμη που ενυπάρχει και ενεργεί σε πολλαπλά πεδία: κοσμικό, ηλιακό, νεκρικό, μαγικοθρησκευτικό ή ιδιωτικό. Οι συμβολισμοί της αέναης αναγέννησης ή του κυκλικού χρόνου που του έχουν αποδοθεί αποτελούν απλά αντανάκλασεις του μετα-φαραωνικού ουροβόρου της Ύστερης Αρχαιότητας και της Ιταλικής Αναγέννησης.

Το ίδιο αβάσιμη είναι η σύνδεση του αιγυπτιακού ουροβόρου με μια έτερη, αντίθετη αυτή την φορά, οφιοειδή οντότητα, τον Άπεπ (ꜥꜥꜣ) ή Άποφι. Ο Άποφης μνημονεύεται για πρώτη φορά στην αυτοβιογραφία του Ανκτίφι, ενός τοπικού άρχοντα από την Μοάλα, που χρονολογείται στο τέλος της 2ης χιλιετίας π.Χ., και πολύ γρήγορα θα εξελιχθεί στον απόλυτο εχθρό του ηλιακού θεού. Δεν είναι τυχαίο ότι η εμφάνισή του συμπίπτει με την κατάρρευση του Παλαιού Βασιλείου, όταν το χάος και η κοινωνική αναρχία κατάφεραν να πλήξουν την φαινομενικά εδραιωμένη εμπιστοσύνη στην πολιτική τάξη της πυραμιδικής εποχής, εδραιώνοντας

την πεποίθηση στην ύπαρξη ενός πανίσχυρου, κρυφού εχθρού που απειλούσε διαρκώς την κοσμική ισορροπία.

Σε ένα επεισόδιο της τελετουργίας εξορκισμού του Άποφι, όπως έχει καταγραφεί στον πάπυρο Bremner Rhind, περιγράφεται ο θρίαμβος του Ρα επί του προαιώνιου εχθρού του, που φαίνεται να φέρει το όνομα *sd m r3*. Το ιερογλυφικό πρωτότυπο, ωστόσο, δεν περιγράφει μια διαφορετική, ουροβορική υπόσταση του Άποφι, αλλά μια μαγική τεχνική αυτοφαγίας που επιβάλλει ο μάγος-ιερούργος στον οφιοειδή δαίμονα:

wmn sd=k rdjt m r3=k «ας βάλεις την ουρά στο στόμα σου»,

wšꜥ=k msq=k ds=k «ώστε εσύ ο ίδιος να ροκανίσεις το δέρμα σου»!

Μια χαρακτηριστική εικονογράφηση της φόρμουλας έχει αποτυπωθεί στον σύγχρονο του Bremner Rhind αποσπασματικό πάπυρο του Κχνεμεμχάμπ (εικ. 3).

Παναγιώτης Η.Μ. Κουσουλής

*Αναπληρωτής Καθηγητής Αιγυπτολογίας
Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών
Πανεπιστήμιο Αιγαίου
kousoulis@aegean.gr*